

**II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT
ARARAT AND NOAH'S ARK**

**II. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE
NUH'UN GEMİSİ SEMPOZYUMU**

**“II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT ARARAT AND NROAH'S ARK
II. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE NUH'UN GEMİSİ SEMPOZYUMU”**

Ağrı Valiliği'nin Ev Sahipliğinde; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, ÇEKÜL Vakfı ve TMMOB Mimarlar Odası Van Şubesi'nin Organizasyonu ile 08-10 Ekim 2008 Tarihleri Arasında Doğubayazıt'da Kültür Merkezi Konferans Salonu'nda Gerçekleştirilmiştir.

© Yayın Hakları

Prof. Dr. Oktay BELLİ

Proje Yapım

KaraKutu

Cağaloğlu Yokuşu Karvar İş Hanı No: 6/8, Kat: 4
Eminönü-İstanbul/TÜRKİYE
Tel: +90 0212 519 83 74 Faks: +90 212 519 83 77
www.karakutuyayinlari.com
e.posta: karakutu@karakutuyayinlari.com

İç Tasarım ve Uygulama

Burhan Maden

Kapak Resmi

Büyük ve Küçük Ağrı Dağı (O. Belli)

Kapak Tasarım ve Uygulama

Hüseyin Özkan

Baskı ve Cilt

Ebru Matbaacılık

Organize San. Bölgesi Atatürk Cad. No: 135

İkitelli-İstanbul/TÜRKİYE

Tel: +90 212 671 93 70

İlk basım 2009, İstanbul

Ağrı Valiliği Kültür Yayınları Nr. 9

Tüm Hakları Saklıdır. Kaynak Belirtmek Koşulu ile Yararlanılabilir.

ISBN: 978 - 605 - 378 - 103 - 5

Bu Kitap Ağrı Valiliği İl Özel İdaresi'nin maddi katkılarıyla bastırılmıştır.
Kitapta Yer alan Makalelerin Her Türlü Bilimsel ve Yasal Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.

Bandrol uygulamasına ilişkin ulusal ve esaslar hakkındaki yönetmeliğin 5. maddesinin 2. fıkrası gereğince,
bandrol taşıması zorunlu değildir.

II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT ARARAT AND NOAH'S ARK

II. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE NUH'UN GEMİSİ SEMPOZYUMU

Edited by - Editör
OKTAY BELLİ

DÜZENLEME KURULU – ORGANIZATION BOARD

MEHMET ÇETİN

(Ağrı Valisi - Governor of Ağrı)

Prof. Dr. OKTAY BELLİ

(Organizasyon Komitesi Başkanı - Chairman of the Organisation Committee)

Prof. Dr. İRFAN ASLAN

(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörü - Rectorate of Ağrı İbrahim Çeçen University)

Prof. Dr. METİN SÖZEN

Yrd. Doç. Dr. YUSUF ÇETİN

Yrd. Doç. Dr. M. SALİH MERCAN

Yrd. Doç. Dr. ŞAHABETTİN ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. ALİ MURAT AKTEMUR

EBU MUHSİN BULUT

GÜZİN SÜHRAN BELLİ

OKTAY EKİNCİ

DANIŞMA KURULU – EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. YÜKSEL BİNGÖL

Prof. Dr. BAHATTİN DARTMA

Prof. Dr. ABDURRAHMAN ACAR

Doç. Dr. R. ESER GÜLTEKİN

Doç. Dr. KEREM KARABULUT

Doç. Dr. GÜL ŞENDİL

Doç. Dr. A. EMİN ÇİMEN

Yrd. Doç. Dr. YAŞAR SUBAŞI DİREK

Yrd. Doç. Dr. MÜZAHİR KILIÇ

Yrd. Doç. Dr. M. SEDAT BEKİROĞLU

ALİ FATHALİZEDE

GERRIT AALTEN

YAYIN KURULU – EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. OKTAY BELLİ

(Yayın Kurulu Başkanı – Editor in Chief)

Prof. Dr. METİN TUNCEL

Prof. Dr. NİHAT FALAY

Prof. Dr. İSA YÜCEER

Prof. Dr. GÖNÜL CANTAY

Yrd. Doç. Dr. FARUK KAYA

Yrd. Doç. Dr. ŞAHABETTİN ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. M. SALİH MERCAN

VEDAT EVREN BELLİ

İSMET ALPASLAN

CONTENTS İÇİNDEKİLER

Mehmet ÇETİN ÖNSÖZ.....	XI
FOREWORD.....	XII
İrfan ASLAN ÖNSÖZ.....	XIII
Oktay BELLİ SUNUŞ.....	XV
Oktay BELLİ TARİH BOYUNCA KÜLTÜRLERİ BİRLEŞTİREN VE YAŞATAN DAĞ: AĞRI DAĞI.....	1
Oktay BELLİ MOUNT ARARAT: THE MOUNTAIN THAT HAS UNITED AND KEPT CULTURES ALIVE THROUGHOUT HISTORY.....	8
Oktay BELLİ THE RECENTLY DISCOVERED URARTIAN IRRIGATION FACILITIES IN THE MOUNT ARARAT REGION (2003-2008).....	14
AĞRI DAĞI BÖLGESİNDE YENİ KEŞFEDİLEN URARTU SULAMA TESİSLERİ (2003-2008).....	17
Oktay BELLİ THE IMPORTANCE OF ARARAT MOUNTAIN REGION FOR THE URARTIAN KINGDOM.....	40
AĞRI DAĞI BÖLGESİNİN URARTU KRALLIĞI İÇİN ÖNEMİ.....	42
Mehmet İŞIKLI THE ENVIRONS OF THE MOUNT ARARAT IN THE THIRD MILLENIUM B.C.....	51
M. Ö. III. BİN YILDA AĞRI DAĞI CİVARI.....	52
Reza HAYDARI HISTORICAL AND CULTURAL VISAGE OF ARARAT IN IRAN.....	58
Ahmet DEMİR THE ROLE OF THE SURMARI CASTLE IN THE EXPANSION OF EYYUBIDS THROUGH GEORGIA AND AZERBAIJAN.....	63
EYYUBİLERİN GÜRCİSTAN VE AZERBAJYANA AÇILMALARINDA SÛRMARİ KALESİNİN ROLÜ.....	65
M. Cevat KARAOĞLU THE FIRST RAIDS OF SELJUKS IN ARARAT MOUNTAIN REGION.....	77
AĞRI DAĞI BÖLGESİNE İLK ESLÇUKLU AKINLARI (1018-1092).....	78

Mustafa ERKMEN - Gülşah ALTUNKAYNAK <i>THE EXCAVATIONS OF 2007 IN THE GRAVEYARD AND ITS SMALL MASQUE OF THE ISHAK PASHA PALACE</i>	88
<i>ISHAK PAŞA SARAYI MEZARLIĞI VE MEZARLIK MESCİDİ 2007 KAZISI</i>	89
Yusuf ÇETİN <i>HISTORICAL GRAVEYARDS AND GRAVESTONES AROUND DOĞUBAYAZIT</i>	98
<i>DOĞUBAYAZIT ÇEVRESİNDE BULUNAN TARİHİ MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI</i>	100
R. Eser GÜLTEKİN <i>AĞRI-DOĞUBEYAZIT GÜZERGAHI YAKININDA İNŞA EDİLEN İGDIR KERVANSARAYI'NIN DÜNYÜ VE BUGÜNÜ</i>	125
R. Eser GÜLTEKİN <i>PRESENT AND PREVIOUS İGDIR/EJDER KARAVANSARAI BUILT NEAR THE AGRI DOĞUBEYAZIT ROAD</i>	136
Dean SAKEL <i>OTTOMAN-ERA BYZANTINE HISTORIES ON THE FLOOD</i>	146
<i>TUFAN ÜZERİNE OSMANLI DÖNEMİ BİZANS YAZILIMLARI</i>	147
Bahattin DARTMA <i>THE PLACE AND TIME OF NUH DELUGE</i>	150
<i>NUH TUFANI'NİN ZAMANI VE ZEMİNİ</i>	151
Ali FATHALİZADE <i>FLOOD, NOAH'S ARK AND MOUNTAIN WRITTEN SOURCES</i>	163
<i>KAYNAKLARDA TUFAN, NUH'UN GEMİSİ VE DAĞ</i>	164
İsa YÜCEER <i>CONTRIBUTIONS OF NOAH TO CIVILIZATION</i>	173
<i>HZ. NUH'UN MEDENİYETE KATKILARI</i>	175
Gerrit AALTEN <i>J. J. STRUYS'UN AĞRI DAĞI'NDAKİ NUH'UN GEMİSİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ</i>	192
<i>A 17th CENTURY DUTCH TRAVELLERS ENCOUNTER WITH NOAH'S ARK ON MT. ARARAT</i>	194
J. Randall PRICE <i>ARCHAEOLOGY AND THE SEARCH FOR NOAH'S ARK</i>	199
Don R. PATTON <i>WERE DINOSAURS ON THE ARK?</i>	207
Meryem NAKİBOĞLU <i>NOAH UND NOAH FLUCHT IN DER DEUTSCHEN LITERATUR</i>	214
<i>ALMAN EDEBİYATINDA HAZRETİ NUH TUFANI</i>	215
Abdullah Emin ÇİMEN <i>THE NOAH'S LONGEVITY PROBLEM</i>	223
<i>HZ. NUH'UN YAŞAM SÜRESİ MESELESİ</i>	224
Noah's Ark Ministries International (NAMI) <i>ARK EXPO, HONG KONG</i>	232
Abdurrahman ACAR <i>ACCORDING TO ISLAMIC GEOGRAPHERS MOUNT ARARAT AND ITS ENVIRONMENT</i>	245
<i>İSLAM COĞRAFYACILARINA GÖRE AĞRI DAĞI VE ÇEVRESİ</i>	246
Vedat Evren BELLİ <i>THE REASONS FOR THE DECAY OF THE WOODEN CONSOLES IN ISHAK PASHA PALACE</i>	252
<i>İSHAK PAŞA SARAYI'NDAKİ AHŞAP KONSOLLARIN BOZULMA NEDENLERİ</i>	253

Gönül CANTAY TÜRK SÜSLEME SANATI BÜTÜNLÜĞÜNDE İSHAK PAŞA KASRI MİMARİ BEZEMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	264
Gönül CANTAY ASSESSMENT OF ARCHITECTURAL DECORATION OF ISHAK PASA PALACE COMPLEX ON INTEGRITY OF TURKISH ORNAMENTATION.....	266
Yüksel BİNGÖL - Şahabettin ÖZTÜRK EVALUATION OF ISHAK PASHA PALACE AND ITS ENVIRONMENT IN TERMS OF CULTURE AND TOURISM	268
İSHAK PAŞA SARAYI VE ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL VE TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	270
Zübeyde Cihan ÖZSAYINER MAKILI CALLIGRAPHY IN OTTOMAN ARCHITECTURE IN THE CONTEXT OF CALLIGRAPHY IN ISHAK PASA MOSQUE.....	276
Ali Murat AKTEMUR - Muhammet ARSLAN SHEEP-RAM FORMED GRAVE STONES AROUND AĞRI AND İĞDIR	286
AĞRI VE İĞDIR ÇEVRELERİNDEKİ KOÇ-KOYUN HEYKELİ FORMLU MEZAR TAŞLARI	287
Emine DAĞTEKİN - Berivan EKİNCİ PROTECTION CULTURE IN TURKEY: "EXAMPLE OF ISHAK PASHA PALACE"	297
TÜRKİYE'DE KORUMA KÜLTÜRÜ: İSHAK PAŞA SARAYI ÖRNEĞİ	298
Zafer ESİN EVENTS WERE LIVED IN AĞRI REGION AFTER OTTOMAN-RUSSIAN WARS IN XIX. CENTURY	307
XIX. YÜZYIL OSMANLI-RUS SAVAŞLARI SONRASINDA AĞRI BÖLGESİNDE YAŞANAN OLAYLAR.....	308
Mehmet DEMİRTAŞ DEMOGRAPHIC SITUATION IN BAYEZİD STARBOARD IN SECOND HALF IN XIX th CENTURY	313
XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA BAYEZİD SANCAĞINDA DEMOGRAFİK DURUM	315
Yaşar KALAFAT EARTH CULT IN TURKISH CULTURAL GEORAPHY WITH SAMPLINGS OF MOUNT AĞRI	323
AĞRI YÖRESİ ÖRNEKLERİ İLE TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA TOPRAK KÜLTÜ	324
Nihat FALAY BOOKS OF THE WESTERN TRAVELERS ON THE MOUNT AĞRI (ARARAT) REGION.....	329
BATILILARIN AĞRI DAĞI BÖLGESİNE İLİŞKİN SEYAHATNAMELERİ.....	330
Kerem KARABULUT THE ANALYSIS OF AĞRI SUB REGION IN TERMS OF DEVELOPMENT	338
AĞRI ALT BÖLGESİNİN KALKINMA SORUNUNA ANALİZİ	339
Mehmet Nuri TAŞDEMİR ARARAT MOUNT AND REGIONAL ECONOMY	347
AĞRI DAĞI VE BÖLGE EKONOMİSİ	348
Yakup YİĞİT ARARAT AND THE STORY OF NOAH'S ARK: THE TOURISM POTENTIAL OF DOĞUBAYAZIT AND SOME SUGGESTIONS	350
AĞRI DAĞI VE NUH'UN GEMİSİ EFSANESİ: DOĞUBAYAZIT'IN TURİZM POTANSİYELİ VE BAZI ÖNERİLER.....	351
E. Muhsin BULUT THE PROBLEMS OF THE REGION TOURISM AND THE SOLUTION SUGGESTIONS.....	359
BÖLGE TURİZMİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	360

Fethi Ahmet YÜKSEL SEISMICITY OF AĞRI MOUNT REGION	366
AĞRI DAĞI BÖLGESİNİN DEPRESMELLİĞİ	367
Metin TUNCEL CITIES THAT CHANGED PALACE.....	386
TÜRKİYE'DE YER DEĞİŞTİREN ŞEHİRLER: DOĞUBAYAZIT ÖRNEĞİ.....	387
Faruk KAYA A RURAL SETTLEMENT AT THE FOOT OF MOUNT AĞRI BARDAKLI VILLAGE IN DOĞUBAYAZIT.....	391
AĞRI DAĞI'NIN ETEĞİNDE KIRSAL BİR YERLEŞME "DOĞUBAYAZIT BARDAKLI KÖYÜ".....	392
Zeynelabidin MAKAS MOUNT AĞRI IN PUBIC POINT OF VIEW	405
TOPLUM TASAVVURUNDA AĞRI DAĞI	406
Müzahir KILIÇ FOLK POETRY AND MINSTREL TRADITION OF AĞRI.....	412
AĞRI'DA HALK ŞİİRİ VE OZANLIK GELENEĞİ	413
Kemal EROL THE REFLECTION OF MOUNT ARARAT TO OUR LITERATURE AS A SYMBOLIC MERIT	419
AĞRI DAĞI'NIN SEMBOLİK BİR DEĞER OLARAK EDEBİYATIMIZA YANSIMASI.....	421
Mehmet Bakır ŞENGÜL THE FACT OF MIGRATION AND BEING A MIGRANT IN THE NOVELS OF ZEKİ NURÇİN "THE AUTHOR FROM AĞRI".....	437
AĞRILI YAZAR ZEKİ NURÇİN'İN ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMENLİK OLGUSU	438
Süleyman EFENDİOĞLU AĞRI PROVINCE'S DIALECTS	448
AĞRI İLİ AĞIZLARI	449
Sait KÜÇÜK THE RELATIONSHIP OF İSHAK PASHA WITH ÇOLAKOĞULLARI BEING IN KAGIZMANLI.....	467
İSHAK PAŞA'NIN KAĞIZMANLI ÇOLAKOĞULLARI İLE AKRABALIĞI.....	468
Cevdet BAYCAN THE SCIENTIFIC IDENTITY AND EDUCATION MANIFESTO OF XANI	471
XANI'NİN BİLİMSEL KİMLİĞİ VE EĞİTİM MANİFESTOSU	474
Celal ASLAN, Seyit Battal UĞURLU, Macit BALIK RURAL STRUCTURE IN THE NOVELS OF ÖMER POLAT	479
ÖMER POLAT'IN ROMANLARINDA TAŞRA DÜZENİ	480
Macit BALIK, Seyit Battal UĞURLU, Celal ASLAN AN EVALUATION ON AĞRI FOLKSONGS	488
AĞRI TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	489
Gül ŞENDİL PARENTAL ATTITUDES OF MOTHERS AND PROBLEMS OF THEIR SCHOOL AGED CHILDREN IN VAN	498
VAN'DA ANNELERİN ÇOCUK YETİŞTİRME TARZLARI VE EĞİTİM ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ PROBLEMLERİ	500
Yasin KILIÇ, Mehrali CALP ACCORDING TO DIFFERENT SOCIAL-ECONOMIC CATEGORY, UNDERSTANDING LEVEL OF PRIMARY EDUCATION 6. CLASS STUDENTS, IN AĞRI	513
AĞRI'DA FARKLI SOSYO-EKONOMİK KATEGORİYE GÖRE İLK ÖĞRETİM 6. SINIFTA OKUYAN ÖĞRENCİLERİN ANLAMA DÜZEYLERİ	515

Orhan ÇINAR	
<i>GENDER INEQUALITY IN EDUCATION</i>	528
<i>EĞİTİMDE CİNSİYETE DAYALI EŞİTSİZLİK</i>	529
Neşe TOZKOPARAN	
<i>12.000 ARMENIAN REBELS IN MOUNT ARARAT IN 1897</i>	536
<i>AĞRI DAĞI'NDA 12.000 ERMENİ ÇETEÇİ</i>	538
Yakup GÖKDAŞ	
<i>THE ROLE OF VISUAL ARTS IN DEVELOPMENT</i>	541
<i>GÖRSEL SANATLARIN KALKINMADAKİ ROLÜ</i>	542
Hakan TEMİZTÜRK, Rabia ÇALHAN	
<i>AĞRI MEDIA AND EXPECTATIONS: FOR A MORE DEVELOPED CITY</i>	546
<i>AĞRI MEDYASI VE BEKLENTİLER: DAHA GELİŞMİŞ BİR KENT İÇİN</i>	547
M. Salih MERCAN	
<i>SCHOOLING IN AĞRI AND SOCIAL REQUESTS</i>	559
<i>AĞRI İLİ'NİN EĞİTİM DURUMU VE TOPLUMSAL TALEPLER</i>	561
M. Salih MERCAN	
<i>THE POLITICAL PARTIES' ACTIVITIES IN THE PROVINCE OF AĞRI IN THE HISTORY OF TURKISH DEMOCRACY</i>	566
<i>TÜRK DEMOKRASİ TARİHİ İÇERİSİNDE AĞRI İLİNDE SİYASİ PARTİ FAALİYETLERİ</i>	568
İsmet ALPASLAN	
<i>THE NEW TWO LEGENDS ABOUT MOUNT AĞRI</i>	581
<i>AĞRI DAĞI İLE İLGİLİ İKİ YENİ EFSANE</i>	582
Yaşar Subaşı DİLEK	
<i>COMPORISON OF FIREPLACES AT ISHAK PAŞA PALACE WITH TRADITIONAL TURKISH HOUSES FIREPLACES</i>	586
<i>İSHAK PAŞA SARAYI KAPSAMINDAKİ OCAK ÖGELERİNİN, GELENEKSEL TÜRK EVLERİNDE KULLANILAN OCAKLARLA KIYASLANMASI</i>	588
Yaşar Subaşı DİLEK, Şükran SEVİMLİ	
<i>BATHS IN OTTOMAN ARCHITECTURE AND THEIR EFFECTION ON ISHAK PAŞA PALACE</i>	594
<i>OSMANLIDA HAMAM YAPILARI VE İSHAK PAŞA SARAYI'NDAKİ YANSIMALARI</i>	596
Şahabettin ÖZTÜRK - Şevket ALP	
<i>TRADITIONAL VAN GARDEN</i>	602
<i>GELENEKSEL VAN BAĞÇE KİMLİĞİNİN TEMEL UNSURLARI</i>	603
Şevket ALP, M. Sedat BEKİROĞLU	
<i>DETERMINING THE DOĞUBEYAZIT ISHAK PAŞA PALACE LANDSCAPING PRINCIPES</i>	611
<i>DOĞUBEYAZIT İSHAK PAŞA SARAYI ÇEVRE DÜZENLEME İLKELERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR DENEME</i>	612
Şahabettin ÖZTÜRK - M. Sedat BEKİROĞLU	
<i>SWALLOW BIRD NESTS ON THE MURAT RIVER-SIDE</i>	616
<i>MURAT NEHRİ KIYISINDAKİ KIRLANGIÇ KUŞ EVLERİ</i>	617
Güzin Sühran BELLİ - Oktay BELLİ	
<i>THE MOUNT ARARAT REGION'S FORGOTTEN DISH</i>	623
<i>AĞRI DAĞI BÖLGESİ'NİN UNUTULAN YEMEĞİ: GOŞTEBERG</i>	625
Güzin Sühran BELLİ - Oktay BELLİ	
<i>ANADOLU'NUN EN ESKİ VE ÖZGÜN YEMEĞİ: AŞURE</i>	629
Güzin Sühran BELLİ - Oktay BELLİ	
<i>ASHURE: ANATOLIA'S OLDEST AND MOST AUTHENTIC DISH</i>	633

The book

**“II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT ARARAT AND NOAH’S ARK-
II. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE NUH’UN GEMİSİ SEMPOZYUMU”**,
has been published by the Governor’s office of Ağrı.

We are grateful for this important support made to scientific research.

**“II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT ARARAT AND NOAH’S ARK-
II. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE NUH’UN GEMİSİ SEMPOZYUMU”**,
adlı kitabın yayımlanması, Ağrı Valiliği tarafından desteklenmiştir.

Bilimsel çalışmalara yapılan bu önemli destekten dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

AN EVALUATION ON AĞRI FOLKSONGS

ABSTRACT

Folksong is a rich resource belongs to our cultural heritage, increasing in value day by day. That's the reason it is the most living variety of folk literature. Folksong has its power because of being a mirror that shows us "we" - pure, hearty, sincere in the past and being a permanent and important reflector of our traditional life becoming barely perceptible, in some parts tending to die, by reason of modernization. Emotions like happiness, grief, love, sorrow in folksongs take the role of a bridge having a strong emotional power between past and present. Folksongs are born after a wish or excitement and at the beginning they are products that have an owner. But the real owners are forgotten in time and it spreads over different locations orally by the help of following generations; thus it becomes anonym. Although it carries a local character at the beginning, it changes to be a national character in time.

The main character of Ağrı folksongs- one of the basic parts of Ağrı culture- is shaped as wedding tunes and Anatolian folk dance and a few of them are compiled. That's the reason why davul (double-headed drum), zurna (shrill pipe), kaval (shepherd's pipe), tambourine, tulum (bagpipe), düdük (pipe) and bağlama (a plucked instrument with three double strings) are the underlying instruments used in folksongs. Praising love and nature are the mostly used themes in Ağrı folksongs. There are many folk poets (troubadour) in Tutak and may be that is the reason why the central subjects are mostly Mount Ağrı and the Murat River. Longing, homesick and separation are the other themes related to love in Ağrı folksongs. Although in folksongs male discourses are used in general, female discourse is possible. Female discourse is used especially in folksongs about separation and homesick. In folksongs expressing grief, love pain, wish to reach the goals, hope of meeting, being homesick etc. Mount Ağrı, the Murat River, Lake Küpkran, Arpaçay and Eleşkirt are the praised natural elements and places. In this paper, the aim is to study the traditional life signs reflected on the main texts of more than thirty Ağrı folksongs compiled up to now.

Keywords: Folksong, folk culture, love, death, separation.

-
- (*) Macit BALIK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi, Ankara-TURKEY e-mail: macitbalik@gmail.com
(**) Assistant Prof. Seyit Battal UĞURLU, Yüzüncü Yıl University, Faculty of Sciences and Letters, Department of Turkish Language and Literature, Van-TURKEY e-mail: seyitugurlu@gmail.com
(***) Dr. Celal ASLAN, Milli Eğitim Bakanlığı Projeler Koordinasyonu Merkezi Başkanlığı IKMEP YÖK Eş Uzmanı, Ankara-TURKEY e-mail: celalaslan@gmail.com

AĞRI TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkü, anonim halk edebiyatı ürünleri içinde en çok sevilen ve kullanılan türlerden biridir. Türü ezgilerle söylenen ve daha çok anonim halk şiiri nazım biçimi içinde değerlendirilen türkü, “söyleyeni belli, kişisel halk şiiri” olma özelliği de gösterir. (Dilçin, 1997: 289). Türkü, TDK'nın sözlüğünde “[h]ece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” (Türkçe Sözlük 2, 1998: 1504) şeklinde tanımlanır. Türkünün kimi ansiklopedi ve sözlüklerde ezgi yönü, kimisinde biçim özelliklerinden hareketle tanımlandığı görülürken bazı kaynaklarda da mânâ/içerik yönü vurgulanarak tanımlandığı görülmektedir. *Halk Şiirinde Türkü* (2007) adlı çalışmasında Ali Yakıcı, sözlük ve ansiklopediler üzerinden türkünün farklı tanımlarını özetler. “*Yeni Türk Ansiklopedisi*’ne göre türkü için Türk musikisinin en tanınmış formu, *Azerbaycan Sovét Ensiklopediyası*’nda Türk halk şiirinde yaygın olarak kullanılan musiki çeşidi, *İslâm Ansiklopedisi*’nde melodi eşliğinde söylenen bir halk edebiyatı nazım türü olarak tanımlandığı aktarılırken, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde, İslâm Ansiklopedisi’nden farklı olarak halk şiirinde ezgiyle söylenen her çeşide türkü dendiği” (Yakıcı, 2007: 35) aktarılmaktadır.

Çeşitli ansiklopedik tanımlardan sonra daha genel ve toparlayıcı bir biçimde türkü, “[d]uygu,

düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendisine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünler” olarak tanımlanabilir. (Yakıcı, 2007: 44).

İlhan Başgöz, farklı ve öznel bir yaklaşımla türküyü “gerçekle hayali, sağ düşünce ile rüyayı, sözün ve ona koşulan sazın dili ile birleştiren şiir” (Başgöz, 2008: 15) olarak görür. Yanı sıra türkülerini birer nehir roman olarak değerlendirmiş ve bu düşüncesini de Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Anadolu’nun romanını yazmak isteyenler ona mutlaka bu türkülerden gitmelidir” sözünden hareketle türküyü çağdaş romana kaynak olarak göstermiştir. (Başgöz, 2008: 38).

Anadolu’nun çeşitli yörelerinde türkünün zaman zaman şarkı, deyiş, deme, hava gibi isimlerle anıldığı görülse de kökeni itibariyle kesinleşmiş bir şekilde Türk kelimesinin sonuna nispet îsi getirilerek Türk’e ait, Türk’e has anlamını kazanmıştır. Türkü, sonradan

(*) Macit BALIK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi, Ankara-TÜRKİYE e-posta: macitbalik@gmail.com

(**) Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk dili ve Edebiyatı Bölümü Van-TÜRKİYE e-mail: seyitugurlu@gmail.com

(***) Dr. Celal ASLAN, Milli Eğitim Bakanlığı Projeler Koordinasyonu Merkezi Başkanlığı İKMEP YÖK Eş Uzmanı, Ankara-TÜRKİYE e-posta: celalasan@gmail.com

değişerek türkü haline gelmiş (Sakaoğlu-Berat, 2006: 592; Özbek, 1981: 63) ve bu isimle yaygınlaşmıştır.

Türküler, aruzla meydana getirilmiş örnekleri olmasına rağmen herkesin anlayabileceği ortak, sade ve tabii bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır. Hece vezni ile yaygın türküler ise mâni ve koşma tiplerine bağlı, muhtelif şekil hususiyetleri gösteren nakaratlı, nakaratsız lirik manzumeler olarak başlangıçta ferdi birer yaratma eseri; zaman ve muhite bağlı olarak anonimleşmişlerdir. (Elçin, Tarihsiz: 195)

Türkü; bentleri, yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür ki bent adı verilir. İkinci bölüm ise her bendin sonunda yinelenen nakarattır. Bu bölüme *bağlama* ya da *kavuştak* denir. Bentler ve kavuştaklar kendi aralarında uyaklanırlar. Türküler hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenir. Genellikle yedili, sekizli ve on birli hece kalıpları kullanılır.

Türküler kapsadığı konular ve anlattığı duygular bakımından büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Bunlar insanların birbiriyle, insanın doğa ile ve insanın sosyal kurumlarla, insanın kutsal güçler, öbür dünya ve Tanrı ile ilişkilerinin tümünü içine alır (Başgöz, 2008: 122-123). İnsan hayatının tüm safhaları türkülere girmiş, onları yakanların duygularıyla yoğrulmuştur. Anadolu'da türkü çağırmak/yakmak olarak ifade edilen türkü söylemek bir iletişim faaliyeti olarak görülmüş, konuşmaya yakın fakat konuşmadan daha biçimsel olarak düzenlenen ve daha çok tekrara dayanan bir davranış kalıbı olarak değerlendirilmiştir. Bu biçimsel düzenlemede, ya doğrudan veya kişilere ve olaylara bağlı olarak, geniş bir yelpazede insan duygu ve düşüncelerinin ifadesi bulunur. Bunlar sevgi, ümit, korku, yiğitlik, korkaklık, kıskançlık, hoşgörü ve bağışlama, hoşgörüsüzlük, bağnazlık, hayal kurma, gerçeklerle yüz yüze gelme, gerçeklerden kaçma, başkaldırma, eleştiri, baş eğme, düzene bağlanma, düzene ters düşme gibi insanî duygulardır (Başgöz, 2008: 23-24).

Aşk, gurbet, ölüm, seferberlik, tabii afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması gibi sosyal olaylarla; sevdâ, talihe kızma, şansa küsme gibi duygular

lar türkülerin doğuş şartlarını hazırlayan sebeplerin başında gelir (Özbek, 1981: 64).

Türkü, ortaya çıktığı coğrafyanın tüm özelliklerini içinde barındırır. Bu coğrafyada hem binlerce yıldır insan eli değmemiş temizliği ve doğallığıyla Anadolu, hem de en az bin yıldır halkın alın teri ve göz nuru ile değiştiremediği toprağı bulmak mümkündür. Dağ, çöl, nehir ve çeşmenin baskın olduğu bu sert doğaya, türküler çayır çimenden, laleden, nergisten, ayva çiçeğinden, ezilip tabağa dizilen güllerden oluşan renkli ve ışıklı bir nakış vurarak bunlara, sevinç, hüznün, hasret, acı, sitem, şikâyet gibi heyecan ve duyguları ekleyerek söz konusu ağır havayı yumuşatır. (Başgöz, 2008: 16)

Türkülerin temeli dördlülüklerdir. Dolayısıyla bir türküde odağa alınan duygu bir dördlülükte tamamlanarak aynı türkü içindeki farklı dördlülüklerde değişik duygular dile getirilebilir. İncelememize konu olan Ağrı türkülerinin bir kısmında da görülecek olan bu yapıda bir dördlülük hasreti, ötekisi aşkı veya ayrılığı, bir başka dördlülük ise tabiat güzelliklerini dile getirebilir. Bu değişkenlik bazen aynı dördlülük içerisinde de söz konusu olur. Türkülerin genelinde mevcut olan önemli bir ayrıntı da dördlülüklerin ilk mısralarının (genellikle ilk iki mısra) sosyal, kültürel veya coğrafi gerçeklere dayanırken son iki mısradaki bireysel duygulanımların öne çıkmasıdır. Kısacası bir ayağı dış gerçekliğe basan türkülerin öteki ayağı ferdi duygulara basmaktadır. Bir yönüyle sosyal bir yönüyle bireysel olan türkülerin bu çift karakterliliğini Başgöz, “[d]örtlülükün iki çift dizesi(ni) Don Kışot’la Sanço Panza gibi (görür). İlki gerçek dünyaya çeker, (...) öteki fikir, duygu ve hayal dünyasına”(Başgöz, 2008: 16). Türkünün ilk dizelerinin bize sunduğu doğa gerçek iken sonraki iki dize arzu ve hayaldir.

Ezgiyle bir bütün oluşturan türkü formu bu yönüyle öteki halk şiiri türlerinden ayrılmaktadır. Nitekim türküler biçim ve konusuna göre tasnif edildiği gibi ezgilerine göre de tasnif edilir. Ezgilerine göre türküler, *usulsüzler* ve *usullüler* olarak ikiye ayrılır. Usulsüzlerin divan, bozlak, koşma, hoyrat, kayabaşı, Çukurova gibi çeşitleri vardır. Bunların hepsi de uzun havalardır.

Türkülerin geneline hâkim olan biçimsel özellik bentlerinin mâni biçiminde oluşudur. İncelemeye

aldığımız otuzun üzerindeki Ağrı yöresi türküsünde de belirgin olarak bentleri mâni biçiminde yakılmış/çağrılmış türkülere rastlanmaktadır. Bunların dışında bentleri üç veya iki mısradan oluşan kavuştaklı/kavuştaksız türküler de vardır.

Türkülerin konularına göre tasnifi de farklı kaynaklarda birbirine benzer biçimde yapılmıştır. Konularına göre türküler; aşk, hasret-ayrılık, tabiat, toplumsal olaylar, ölüm (ağıt), din, taşlama, yiğitlik başlıkları etrafında sınıflandırılır. Bazı kaynaklarda bu tasnifin ayrıntılı şekline de rastlanır.

Ağrı türkülleri ile ilgili çalışmalar Ali Yakıcı'nın aktardığına göre 1973 yılında Ağrı Valiliği tarafından hazırlanan ve içinde türkü sözlerinin bulunduğu bir yıllıkten (Yakıcı, 2007: 121) ibarettir. Ağrı türküllerinin bir kısmı ise Ardahan, Kars ve Iğdır yöreleri ile ortak tematik özellikler göstermektedir. Türkünün anonim olmasından kaynaklanan bu ortaklıklar birbirinden oldukça uzak olan coğrafyalarda görülebilirken sınır komşusu olan illerin benzer temalar ve klişe mısralar kullanması doğal karşılanmalıdır.

Türkülerin menşee (kaynak, doğu), seyir (dolaşma) ve istihale (değişim) şeklinde üç aşama geçirdikten sonra günümüze ulaştığı belirtilir. "Türküler sözlü gelenekle ağızdan ağza geçip değiştiği için bunların menşelerine dair müspet bir delil bulmak zordur. Pek azının çıktığı yer sağlam olarak gösterilebilir. Bir türkünün içinde bir memleket veya o memlekete ait bir yerin isminin bulunması, o türkünün oradan çıktığını doğrulamaz. Çünkü türkülerin içindeki isimler, teşbihler, gezdikleri, uğradıkları yere göre de değişmektedir. (Yakıcı, 2007: 51-52)

Ağrı'nın sosyo-kültürel, coğrafik ve geleneksel özelliklerini yansıtan türkülerin merccek altına alındığı çalışmamızda, baskın temaların sırasıyla aşk-sevda, hasret-ayrılık, tabiat, ölüm olduğu görülür. Ezgileri açısından halay ve oyun havalarının hâkim olduğu Ağrı türkülerinde şehri sembolize eden Ağrı Dağı, Murat nehri, Küpkuran gölü, Arpaçay, Demişhan gibi doğal ve coğrafik göstergeler bütün yöre türkülerinde olduğu gibi burada da türkünün yakılmasına ilham kaynağı olmuştur. Bu türküler baskın bir şekilde erkek dillidir.

Aşk/ Sevda

Dünya müzik ve edebiyatında olduğu gibi Türk halk şiirinde de en çok işlenen tema aşk'tır. Tanrı aşkından maddî aşka, arzu ve şefkatten acımaya dek aşkın bütün dereceleri halk şiirinde bir bir işlenmiştir. (Özbek, 1981: 40) Türkiye başta olmak üzere Türk dünyasında adı ne olursa olsun "türkü" olarak derlenip yayımlanan metinler konu bakımından incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun aşk ve sevgi konusunu işlediği görülecektir. (Yakıcı, 2007: 211)

İncelememize konu olan Ağrı yöresi türkülerinde de aşk teması en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Ağrı türkülerine aşk ve sevgi çoğunlukla erkek dilinden yakılan türkülere yansır. Bu türkül-erde erkeğin; sevilen kızın güzelliklerini övdüğü, onun ilgisizliğinden sitem ettiği, kimi zaman ilendiği, yakındığı ve talihten şikâyet ettiği görülür. Anadolu'da söylenegelen türkül-erde erkeği sevdaya düşüren en önemli etken, güzelin ya çeşme başında ya da pınar yolu gibi mekânlarda "işmar" etmesidir. "Çeşme ya da pınar türkül-erde önemli bir mekândır. Çünkü kadının iş alanı olan bu mekânlara her gün gidilip gelinir. "Kız hemen her gün çeşmeye gidecektir. Su yolu, haberleşmeye çok yatkın bir mekân iken pınar da toplum içine katılmanın, bir çeşit sosyalleşmenin kapısıdır). Sevgiliyi su yolunda görmek türkül-erde sık rastlanan bir nakıştır." (Başgöz, 2008: 20). Ağrı türkülleri içinde *Çıktım Çeşme Başına* ile sadece 'çeşme' yerine 'çöplük' kelimesinin değiştirilmiş versiyonu olan *Çıktım Çöplük Başına* türkülleri erkeğin köy yerinde kızla karşılaşma olasılığının yüksek olduğu sınırlı mekânlar arasındadır. Erkeğin sevdaya düşmesi de kadınların zorunlu olarak gidip geldikleri bu mekânlarda göz ve bazen birkaç laf atma ile kurulan iletişimin sonucunda gerçekleşir. Nesim Atmacadan alınan *Çıktım Çeşme Başına* türküsünün ilk bendi memleketin hemen her yöresinde klişe olarak kaşımıza çıkan ve sadece mekân ismi olarak değişiklik gösteren *Çıktım Çöplük Başına* türküsüyle ortak bir özelliğe sahiptir:

"Çıktım çeşme başına
Bir kız çıktı karşıma
Sevda nedir bilmezdim
O getirdi başıma"

AĞRI TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bu bende hemen hemen bütün yöre türküleri içinde rastlamak mümkündür. Türkünün ikinci bendinde yerelleştirme unsuru olarak kullanılan “Ağrılı” sözcüğü onu söylendiği veya taşındığı yere ait kılma çabasının ürünüdür. Bu sadece Ağrı için değil tüm yörelerde görülen bir sahiplenme dürtüsünün sonucudur.

Bu iletişimden sonradır ki erkek kendisine türkü yaktıracak bir aşk çemberi içine düşmüştür. Talat Baydar’ın kaynak kişisi olarak gösterildiği *Altını Sarraf Bilir* türküsünde kendisini dermansız bir derde düşüren kızın işmarına işaret vardır. Delikanlının türkünün kavuştaklarında yinelediği;

“Kaş oynattın göz ile
Yandı yürek köz ile
Bilmem nasıl bağladın

Sen beni bir söz ile” mısralarında çekilen aşk acısının sorumlusu olarak kendisine kaş göz eden, baştan çıkarıcı kız görülür. Hem erkeği aşk derdine salıp hem de karşılık vermemek yöre türkülerine genellikle sevilen kızın ilgisizliğinden, vefasızlığından şikâyet şeklinde yansımıştır.

Ağrı’nın bilinen en meşhur türkülerinden biri olan *Ağrı Dağı’ndan Uçtum*’da bir delikanlının dilinden dökülen;

“Ağrı Dağı’ndan uçtum
Çayır çimene düştüm
Ne belalı başım var

Vefasız yâre düştüm” mısraları, yârin vefasızlığından şikâyet ettiğini gösterir. Türkünün ikinci bendinde yer alan “Karşidan gelen dilber/Beni yürekte vurdu” dizelerinde erkeğin yüreğine düşen aşk acısından ve bu acıya karşılık bulamamaktan ötürü sevdiği kıza serzenişte bulunduğu dikkati çekmektedir. Gönül bağlanan kızın ilgisizliğinden yakınma kimi türkülerde ona çeşitli sıfatlar atfedilmesine sebep olmaktadır. Kaynak kişisi Burhan Çağan olan *Aldandı Yâr Aldandı* türküsünün ikinci bendinde erkek yine sitemde bulunur. Fakat bu kez sitemini “Felek gözüm bağladı” diyerek sevdiğinden ziyade kaderine yöneltir. Kadere sitem etmesinin sebebi ise türkünün son dizisinde yer alan ve aşk konulu türkülerin değişmeyen ve aşkına bigâne kalan sevgili tipine atfedilen “zalım” sıfatından anlaşılabilir.

Ağrı yöresinin Nizamettin Ariç’ten alınan *Arpaçay’ın Kenarı* türküsünün öne çıkan motifi yine erkek dilinden söylenen ve âşık’ın sürekli hem dert çekip hem şikâyet ettiği “nazlanma” olgusuna yaslanır.

“Yarım nerden öğrendin

Nazanmada hüneri” dizelerinde aşka düşen delikanlının sürekli şikâyet ettiği fakat aşkın kaçınılmaz bir yönünü oluşturan “naz etme” yönüne vurgu yapılır. Naz motifi, teması aşk olan türkülerin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bu türküde Kars’ın bir ilçesi olan ve adını Arpalı adlı bir Türk boyundan aldığı söylenen (<http://www.arpacay.gov.tr/ilcemiz.aspx?id=2>, 2008) Arpaçay ırmağı, Iğdır ve Kars için olduğu gibi Ağrı için de bir yerel coğrafik unsur olarak türkülere girer.

Âşık olan delikanlının geleneksel “çok naz âşık usandırır” sözünü doğrular biçimde yârdan aldığı cefadan usandığını *Entarım Yandan* türküsünün;

“Keşke sevmez olaydım

Tez usandım bu candan” mısraları haber vermektedir. Halk şiirindeki âşık tipinin bu noktada Divan şiirindeki âşıklarla aynı dertten mustarip olmaları ve aynı motifi kullanarak sitem etmeleri, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Aşk söz konusu olduğu zaman güzelin ilgisizliğiyle birçok türküde âşık’ını candan usandıracak dereceye getirmesi Fuzûlî’nin “Beni candan usandırdı cefadan yâr usanmaz mı” mısraını hatırlatır. Murat alamayan âşık hem anonim halk şiiri ürünlerinde hem de divan şiirinde aynı sitemi etmektedir.

Yârin vefasızlığından yakınan âşık’ın içine düştüğü dert kaynak kişisi belirtilmeyen *Çıktım Kerîç Duvara (Bican)* adlı bir Ağrı türküsünde yakınma ve şikâyetten öteye taşınır:

“Çıktım kerpiç duvara

El ettim eski yâra

Ben baktım o bakmadı

Nâlet gelsin o yâra” mısralarında lanetleme, sözcüğün yerel dilde değiştirilmesiyle “nâlet” şeklinde ifade edilir. Bu kullanım aşk acısı çektiren güzelden usanmaktan çok onun ilgisizliğini lanetlemek, düştüğü aşk derdinden kurtulup murat almak amacıyla ve yârdan vefa görülmediği için yapılmış bir beddua olarak düşünülebilir.

Ağrı türkülerinin birçoğunda görülen niteliklerden biri de yine aşk eksenli olan ve güzelin niteliklerine yapılan övgüdür. *Keman Yayı İnce Kaşın* türküsünde; inci gibi güzel dişleri ve keman kaşları ile methedilen sevgilinin, *Aldandı Yâr Aldandı*'da cinas sanatının inceliği de kullanılarak al yanakları dile getirilir. Gönül alan güzel *Kına Alim Ben Sene* türküsünde boyu dal, kendisi bala teşbih edilirken, *Sine Sine Sine Sine* türküsünde sevgili kardan beyaz sineleriyle övgüye değer bulunur. Bu türkünün ötekilerden ayırt edici özelliği, bentlerin erkek dili, kavuştağın ise kadın dilinden söylenmesidir. Övülen sadece kadın değildir. Türkünün,

“Şır şingıldar şır şingıldar
Köstek belde şingıldar
Şıl şingıldar şıl şingıldar
Zincir belde şingıldar
Şıl şingıldar şıl şingıldar

Hançer belde şingıldar” nakaratındaki köstek, zincir ve hançer göstergeleri, türkünün nakaratının kadın tarafından erkeğin fiziksel görünümünü övmek amacıyla söylendiğine işaret eder.

Evlerinin Önü Yonca türküsünde geçen “Anası kızından ince”, “Anası kızından körpe” gibi mısralarda övgünün sadece hayranlık veya aşk beslenen kıza değil, annesine de yapıldığı gözlenir. İsmi Ağrı'nın Demişhan köyünden alan *Demişhan'ırı Yamacı* türküsü ise aşkın daha çok güzellerle fiziksel bir yakınlık kurmak arzusunu dillendirir. Türkünün ilk bendindeki “can ilacı” güzellere son iki bentte “Kızların göçeğine ipek olup dolan”mak ve küsüp dama yatan yârin yatağı olmak hevesiyle karşılanır.

İncelenen türküler arasında aşkla bağlantılı olarak ele alınması gereken ve Erol Parlak'ın kaynak kişisi olduğu Eleşkirt'e ait *Yüksek Kunduralarım* türküsünün ilk bendinin;

“Yüksek kunduralarım
Üstünü firçalarım
Kız sene yâr diyeni

Ben onu parçalarım” mısraları, erkeğin sevdiği kıza duyduğu kıskançlığı, paylaşamamayı ve onu kaybetme korkusunu anlatan hoyrat bir erkek söyleminin ifadesi olmaktadır.

2. Ayrılık/ Hasret/ Gurbet

Türkülerde en çok işlenen konulardan biri olan ayrılık, hasret ve gurbet her Anadolu insanının ya sevdiği kızın başlık parası için çalışma zorunluluğundan, ya maişet amacıyla sılayı terk etmesinden ötürü yaşadığı sıkıntılardandır. Gurbet ve gariplik sadece sılayı terk edenlerde değil, sılasında sevdiğini göremeyen, bekleyen ve ona kavuşamayanlarda da görülür. Sevdiği kızın babasının veya ağabeyinin engellemeleri yüzünden sevdiğine varamamak, onu istemediği kişiye zorla vermek geleneksel Anadolu kültürünün trajik bir gerçeğidir.

Bu sosyal sorun Ağrı türkülerinin birçoğunda kavuşamamanın, hasretin kaynağı olarak gösterilir. Ayrılık, hasret ve gurbette çekilen sıla özleminin dile geldiği türküler, toprağının çorak ve verimsiz olması nedeniyle erkeklerini gurbete salan Eğin yöresinde çok fazla görülür. Eğin türkülerinde hâkim tema gurbet ve garipliktir. Fakat Ağrı yöresinde ağırlıklı olarak hasret ve kavuşamamanın sebepleri, sevdiğini başkasıyla evlendirme veya mâşukun bigâneliğidir. *Kavali Çala Çala (Şehriban)* türküsünün son bendinden sevdiğinin başkasına verildiğini öğrenen erkeğin bedduası;

“Arpa ekim hozana
Kamış gibi uzana
Anan baban kör ola

Seni verdi hızana” mısralarında kızın anne babasına yöneltilirken, *Arpaçay'ın Kenarı* türküsünün son bendinde kadın dilinden “Anam babam sağolsun/ Beni verdi kızana” şeklinde ifade edilir. Her iki türküde de kızı sevdiğine vermemelerinden kaynaklanan ayrılık söz konusudur. İlkinde “hızan” ikincisinde “kızan” olarak kullanılan sözcük, Erzurum, Trakya ve Karadeniz yörelerinde fakir veya çocuk anlamlarına gelmektedir.

Sevdiğinin ellere verildiğinin haberi kimi türkülerde olduğu gibi *Bacadan Gel Bacadan* türküsünde de üçüncü kişi ağzından verilir.

“Bacada yatan oğlan
Gömleği keten oğlan
Sevdiğini el almış
Habersiz yatan oğlan”

Türkünün bu bendi, kesin olmamakla birlikte Ankara yöresine ait ve kaynak kişisi Yağcıoğlu Fehmi

AGRI TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Efe olan *Şeker Oğlan* türküsüyle aşağı yukarı aynı olduğu bilinmektedir. Fakat türkülerin gezici olma ve değişebilme özelliğinden dolayı kesin bir yöre tayin etmek mümkün olmamaktadır.

Aslıhan özel ismiyle kişiselleştirilen *Başında Mor Valalar* türküsünün dilinde hoyrat bir eda sezilmektedir. Nitekim Aslıhan'ı kendisinden başkasına yâr etmeme konusunda gözü kara olan erkek;

“Valası kaş üstüne

İşmarı baş üstüne

Aslı'yı eller alsa

Taş koymam taş üstüne” gibi tehditkâr bir tavır içine girecektir. Türkünün ilk bendinde Aslı'ya dünür gitmesi sebebiyle bir korku içine düşen erkeğin ikinci bentteki tehdidi fayda etmeyecek ve türkünün kompozisyonu son bentte Aslı'yı ellerin almasıyla tamamlanacaktır. Erkeğin ayrı kalmaktan kaynaklanan öfkesi “Yakım Ağrı düzünü” mısraında hayat bulmuştur.

Biçim ve içerik olarak birbiriyle benzer, kavuştakları yönünden ise aynı özellikler gösteren *Gule Uyan Sabahtır* ile *Şu Dağlar Garlı Dağlar* türkülerinde gurbet ve özlemden kaynaklanan yürek acısı Ağrı'nın farklı doğal güzellikleri dile getirilerek dindirilmeye çalışılır. *Şu Dağlar Garlı Dağlar* türküsünün kadın dilinden;

“Bu dağlar ulu dağlar (Gule)

Etrafı çiçek bağlar

Yarım gurbete gitmiş

Yüreğim durmaz yanar” mısralarıyla ifade edilen özele, *Gule Uyan Sabahtır* türküsünde gurbete çıkan erkeğin dilinde “Yarım beni özlersen/ Ağrı'nın dağına bak” şeklinde giderilmeye çalışılır. “Gurbet türküleri hem gurbettekilerin ağzından, hem de onları silada bekleyenlerin dilinden söylenmiş olan türküleridir. Gurbet çetindir. Dolayısıyla halkımız ayrılığı ölümden daha acı bulur. (...) Gurbet türkülerinde sıra gözlerde tüter. Baba ocağından gurbetin kucığına atılan insanımızın gönlünde dağlar, bağlar, ırmaklar gurbetin bir parçası aynı zamanda da gurbet acısının tesellisi konumundadırlar.” (Başgöz, 2008: 95). Yukarıda sözünü ettiğimiz her iki türküde de Ağrı'nın doğa güzellikleri hasreti dindiren birer nakış olarak kullanılırlar. *Gule Uyan Sabahtır* türküsünün

kavuştak kısmında Ağrı'nın tabii güzellikleri bir kıta içerisinde sıralanır.

“Küpkıran üstü bağlar

Etrafı kavak bağlar

Kırıkköprü altında

Murat'ın suyu çağlar”

Bu göstergeler aynı zamanda yörenin tabiatına yapılan övgüler olup dinleyene/okuyana çevre hakkında bilgi de verir.

Ağrı türküleri içinde hasret, özlem, gurbet, ayrılık gibi konular kimi zaman umutla, kimi zaman ayrılığı kabullenmekle, kimi zaman umutsuzlukla, bezginlikle, kimi zaman da feleğe sitem etmekle ifade edilir. *Küpkıran Buz Bağladı* türküsünde kendisinin gurbette oluşunu feleğin oyununa bağlayan erkeğin sitemiyle karşılaşılır. *Yeni Hamamın Üstüym* türküsünde “Ergen oğlanın dostu” olan kadın “Sen orada ben burada/Nasıl bende can kala” sitemiyle ayrılıktan mustarip olmuştur. Kına Alim Ben Sene ise bir umutla başlar ayrılık acısını dillendirmeye. Bu yıl da kavuşamayan sevdalılar umutlarını gelecek seneye saklarlar fakat türkünün ikinci bendinde Eskişehir yöresine ait *Kahveyi Kavururlar* türküsüyle tematik açıdan örtüşen ve ayrılığın sebebi olarak köydeki insanların anlayışsızlığını dile getiren dizelerle içine düştükleri ayrılık sancısını türküye dökmüş olurlar. *Tarama Yâr Tarama* türküsünde de ayrılık ve hasretlik çeken kadın bu duygularını;

“Tandır yaktım terledim

Çıktım havas eyledim

Deseler yarım geldi

Koçu kurban eylerim” mısralarından dile getirir. Ayrılığın ve özlemi dile getiren bu dizelerde, Anadolu insanının arzularının ve dualarının kabul olması için adak adamaları gibi bir ritüele bağlanarak hem geleneksel yaşam hakkında bilgi verilir hem de yaşanan acı teselli edilmeye çalışılır.

Ayrılık acısı çeken bir erkek için yardım gelecek bir hediye, bir selam bir söz önemli bir teselli kaynağıdır. Fakat hiçbir özele ve hasretin verdiği ıstırapı dindirmek için yârin birkaç tel zülfü kadar etkili değildir. Türkülerin önemli motiflerinden biri olan yaraya zülûf bağlamak incelediğimiz türküler arasında *Dağları Dağlasınlar*'da gurbetteki erkeğin yar özlemini dile getirmek için söylediği;

“Dağları dağlasınlar da

Koy beni ağlasınlar

Sinemini yarasına

Zülfünü bağlasınlar” dizelerinde hayat bulur.

Al Şalım Yeşil Şalım türküsünde uzaktaki erkeğin sıladaki yârinden istediği birkaç tel saçın, kokusundan olsa gerek, gurbet acısını hafifletecek bir işlevi olduğu ifade edilir.

Ağıt ve Tören Konulu Türküler

Ağrı türküleri arasında ölenin ardından söylenen ya da gelin ağlatma, gelin çıkarma havasını yansıtan türküler oldukça az sayıdadır. Ağıt ve tören türkülerinin bir arada alınmasının sebebi ağıtın da ölenin ardından evde toplu halde yapılan ve seremonik bir atmosfere sahip ritüellerden biri olmasıdır.

Anadolu insanı ölümü, kavuşması olmayan bir ayrılığın başlangıcı olarak kabul etmiş, hayatın hemen her aşamasında düzene, töreye, otoriter olan her mekanizmaya cesaretle muhalefet etmiş ve yerine göre başkaldırmış olan türkülerin karşısında çaresiz kaldığı tek konu ölümdür. “Ölüm Allah’ın emri ayrılık olmasaydı” sözü ölümü karşısında baş eğildiğini gösterir. Fakat Anadolu insanı ölümü değil onun getirdiği ayrılığa sitem etmektedir. Ağıt, doğrudan doğruya ölümün kendisini anlamaktan öte ölenin ardından onun nitelikleri, içinde yaşanan coğrafyanın kültürel değerleri hakkında ipuçları verir. İlhan Başgöz ağıtı, ataerkil toplum düzeni içerisinde kadının kendi yaratıcılığını gösterebildiği bir alan olarak tarif eder. “Ağıt kadın yaratıcılığının eseridir. Erkeğin hâkim olduğu toplumda ağıtlar, kadına yaratıcılığını ifade etmek için tanınan sayılı olanaklardan biridir. Ağıt etmeye katılan kadınlar ölen insanın eşi, annesi, bacıları, emmi ve dayı kızları, uzak yakın akraba ve dostlardır” (Başgöz, 2008: 77).

Ağrı türküleri içinde ağıt niteliği taşıyan türkülerin başında bir Eleşkirt türküsü olan *Konma Bülbül Konma* yârini kaybeden bir kızın dilinden yakılmıştır. Türkünün kavuştak bölümü olan;

“Demeyin demeyin aman aman aman

Yârim vuruldu kanı duruldu köye duyuldu” mısralarında ağıtı yakan kadının ölümü kabullenmemesinin yanı sıra türkünün oluştuğu sosyal

ortamın köy yeri oluşuna da işaret eder. İki bentten oluşan türkünün özellikle ikinci bendinde;

“Eleşkirt’ten çıktım yüküm eriktir

Açmayın yaramı delik deliktir

Benim sevdiğim taze feriktir” ifadesiyle ölünün teşbih edildiği ferik sayesinde hem güzelleştirilir hem de gençliğine/tazelğine vurgu yapılarak ölümün erken geldiği ifade edilmeye çalışılır. Ağıtların genel karakteristiği hakkındaki düşüncelerini “Ağıt bize ölüm olayını ayrıntıları ile anlatmaz. Ağıt bu olaya şurasından burasından dokunur ve asıl olayın geride kalanlarda bıraktığı acıyı, yıkılmışlığı ve üzüntüyü anlatır.”(Başgöz, 2008Ç: 83) şeklinde ifade eden İlhan Başgöz’ün bu çıkarımı incelediğimiz ağıt için de geçerlidir. Sadece vurularak öldürüldüğü bilgisine ulaşabildiğimiz türküde asıl vurgu kadının “delik delik olmuş yara”sı ibaresiyle yaşanan acıya yöneliktir.

Nizamettin Ariç’ten alınan ve öksüz/yetim kalmanın verdiği ıstırabı dile getiren *Ben Yetim Ben Yetim* türküsü de ağıt havası verir. Bazı türküler ölenin ardından yakılmasa da ağıt karakteri gösterir. Özellikle düğün türkülerinde evden ayrılan gelini ya da annesini ağlatmak amacıyla yakılan türküler ağıta benzer niteliktedir. Çünkü onda da kaybedilen ya da giden birinin ardından yaşanan hüznün dile getirilir. Buna emsal teşkil edecek bir Eleşkirt türküsü olan *Kişne Kırat Kişne*’de yinelenen,

“Kişne kırat kişne anem ağlasın/ babam ağlasın/ abim ağlasın

Hem ağlasın hem bohçamı bağlasın” mısralarının gelin çıkarılırken söylenen bir tören türküsü atmosferi oluşturduğu gibi ardından ağlanması gereken bir sosyal hadiseyi de haber vermektedir. Düğünlerde anneler kızlarını el kapısına vermeyi birer kayıp olarak telakki ederler ki bu tutum Anadolu’nun her yöresinde aynıdır. Bu da bazı gelin çıkarma türkülerinde ağıt havasının oluşmasını neden olmuştur.

Tabiat Unsurları ve Yerelleştirme

Büyük çoğunluğunun söyleyeni belli olmayan türkülerin anonim özelliği nedeniyle kesin bir biçimde bir yöreye bağlanamasa da zaman içinde geçirdiği değişiklikler veya gezdiği bölgelerin yerel özelliklerini alarak sosyo-kültürel bir karaktere bürünürler ve böylece bir bölgeye ya da ile mal edil-

irler. Başlangıçta bir kişi tarafından yakılan ve sonradan halka mal edilen türkülere, “bu ilk yaratmada bile halk kültürü, geleneksel birimleri, normları ve içeriği ile bu kişisel yaratıya damgasını vurur. Yani türküyü yaratan kişi, büyük ölçüde, sosyal çevrenin sınırları içinde yaratır. Onda kişiselle sosyal birbirinden ayırmak zordur. Türkü, bu ilk yaratıcıdan sonra, dilden dile, telden tele geçerken irili ufaklı değişmeler uğrar.” (Başgöz, 2008: 28)

Türküde söyleyicinin ve sosyal çevrenin etkileri ile meydana gelen değişimin en çok türkünün yerleştirilmesi veya kişi adına bağlanması ile sağlandığının türküdeki yer adlarından anlaşılabilirliğini ifade eden Başgöz'e göre, “yer adı, söyleyenin ve dinleyenin türküyü kendi çevresine bağlamak, onu sahiplenmek isteğinden doğ(ar)” (Başgöz, 2008: 28-29).

Ağrı yöresi ve çevre ilçelerinin isimleriyle ve tabiat unsurlarıyla türkülerde sıklıkla işlenmesi, gerek biçim gerekse ifade açısından farklı yörelerle benzerlik göstermesi sözü edilen yerleştirme, kendi çevresine bağlama isteğinin bir sonucudur. Ağrı türkülerinde yerleştirmenin en başta gelen örneği *Çıktım Çeşme Başına* ve *Çıktım Çöplük Başına* türkülerinin ikinci bentlerinde görülür. Dörtlük, bilinen bir mâni olan

“Gökte yıldız ellidir

Ellisi de bellidir

Gizli Sevda çekenler

Gözlerinden bellidir” mânisinin üçüncü dizesi tümünden değiştirilerek;

“Ağrılıcı sorarsan

Gezişinden bellidir” şeklinde yerleştirilmiştir.

Yerleştirme sadece bir bölge veya il ismiyle yapılmaz. Bazı durumlarda kişi adlarına bağlanarak yerleştirilir. *Kavalı Çala Çala* türküsü ile *Başında Mor Valalar* türküsünde özel isme bağlanarak sahiplenilir. “Türküleri kişilere bağlamada en baskın rolü türküde katmalar ve kavuştaklar (bağlama, nakarat) oyn(ar)” (Başgöz, 2008: 31). *Başında Mor Valalar* özel isim olarak Aslıhan'a bağlanır. Türküde her dizinin sonunda kavuştak olarak tekrarlanan Aslıhan ismi türküyü kişiselleştirirken *Kavalı Çala Çala* türküsünde her bendin başında ve sonunda kavuştak olarak yer alan “Şehriban can gurban” dizesi kişiselleştirme işlevi görür.

Ağrı türkülerinde tabiat ve çevresel unsurlardan en ziyade bahsedilene adını bulunduğu şehre de veren Ağrı dağıdır. *Sana Derler Dertli Ağrı* türküsünün ikinci bendinde yer alan;

“Bütün dağların pirisin

Süslü bir gelin gibisin

Kurdun kuşun yuvasisın

Göğsün cennet yatağıdır” yüceltmeleri kavuştak bölümünde yüksekliği ile sevenler arasında aşılması zor bir engel olarak görülür. Sevdaya düşmüş insanlar “Yol ver yâre gidem Ağrı” mısraında olduğu gibi yörenin en önemli tabiat unsurundan medet umarlar. Ağrı Dağı'na hayranlık *Merdivenden İndim Düze* türküsünde “Ağrı Dağı tipisine/ Mail oldum” yapısına kavuştığında dile getirilir. *Gule Uyan Sabahtır* örneğinde ise “kışı yaman, ayazı, karı yaman Ağrı Dağı'na özlemleri giderme özelliği atfedilir.

“Yârim beni özlersen

Ağrı'nın dağına bak”

Ağrı dağının hem sevenler arasında engel hem de ayrılıkta kaynaklanan hüznün tesellisi biçiminde önemli bir motif olarak kullanılmaktadır.

Ağrı türkülerinde önemli bir tabiat unsuru olarak Murat çayından ikinci sırada bahsetmek gerekir. Murat çayı Ağrı Dağı kadar işlevsel olmasa da türkülerin sosyal çevreyle ilgili bilgi içermesi ve tabiat unsurlarının insan hayatındaki önemini ifadesi açısından önemlidir. Murat Çayı, *Gule Uyan Sabahtır* türküsünde, üzerindeki Kırıkköprü ve çağlayan suyu ile gerçek bilgi, *Başında Mor Valalar*'da geçen “Murat çayın suyuni/ Kıramadım buzuni” dizelerinden anlaşıldığı kadarıyla kışın soğuğu, yörenin iklimi gibi bilgiler görülebilir.

Türklerin tümünde olduğu gibi Ağrı türkülerinde de yörenin ilçe, köy, ırmak, göl isimleri sıklıkla yer alır. Bu özellik insan ile tabiatın iç içeliğinden kaynaklanır. Coğrafyanın insan yaşamı üzerindeki etkisinden ötürü Ağrı'nın ağır ve sert doğası türküler için vazgeçilmez ilham kaynaklarından olmuştur. Fakat yörede yakılan veya yöreye uyarlanan türkülere insanın ince düşünceleri ve duyguları katıldıktan sonra sert coğrafyanın gerçekliği ile hayal-duygu birlikteliği türkülerin havasını yumuşatmaktadır.

Yöre türkülerinde Ağrı'nın Eleşkirt ilçesi, Arpalı ve Demişhan köyleri, Kars'ın Arpaçay ilçesi ve

aynı isimdeki ırmağı, kış aylarında buz tutan Küpkıran Gölü ve adını bir türküye de veren Küpkıran Ovaları dağınık bir şekilde adı geçen mekân isimleri ve tabiat unsurları olarak yer alır.

SONUÇ

Türküler Anadolu'nun dört bir yanında yakılan, insanı merkeze alan, yaşantının tüm evrelerini konu edinen, insanî tüm duygular üzerine yakılabilen yaygın bir halk kültürü/edebiyatı ürünüdür. İncelemelerimiz neticesinde Ağrı yöresi türkülerinde de bu kaidenin değişmediği, yaşantıya kıyasından köşesinden değinen her hadisenin, heyecanın Ağrı türkülerine de kaynaklık ettiği fikrine ulaştık. Ağırlıklı olarak aşk ve sevda türkülerinden oluşan Ağrı yöresi türkülerinde yine söz konusu duyguların ekseninde ayrılık ve hasret, kavuşamama gibi izlekler de sıklıkla türkülerin odağında yer alırlar. İçinde buldukları ruhsal durumları anlatma noktasında genelde olduğu gibi yaşanan bölgenin önemli doğal, geleneksel ve sosyolojik kavramlarını kullanmaları açısından da Ağrı türkülerinin diğer yöre türkülerinden farkı yoktur. Bilakis birçok yöre türküsüyle gerek biçim gerekse konu açısından ortak noktaları bulunmaktadır.

Coğrafyanın, türküler üzerindeki belirleyici etkisi Ağrı yöresinde kendisini hissettirir. Özellikle Ağrı Dağı birçok türküye kaynaklık etmiş, yöre insanının

duygularını harekete geçiren itekleyici bir doğa unsuru olarak ilk sırada yer almıştır. Çevresel faktörlerden mühlhem türküler Murat Çayı, Küpkıran Gölü, Arpaçay gibi tabiat unsurlarını merkeze almasının yanı sıra Eleşkirt, Demişhan, Arpalı (Arpaçay) gibi yerleşim yerlerinden de söz ederek yerel değerleri birer motif halinde kullanmıştır. Türkülerin doğasında bulunan yerelleştirme ve sahip çıkma gayesi Ağrı türkülerinin karakteristiklerinden biridir.

Biçim açısından Ağrı türkülerinin birkaçı hariç mâni biçiminde bentlerden oluştuğu, ağırlıklı olarak 7'li hece vezninin kullanıldığı, kavuştakları aracılığıyla yerelleştirmeler yapıldığı görülür. Genellikle dörtlük esasına dayanan Ağrı türkülerinde ilk iki dizenin dış gerçeklikle ve yaşantıyla ilgili ipuçları verdiği, son iki dizenin ise ferdin his ve hayallerini ifade ettiği söylenebilir. Türkülerin genelinde görülen sosyalle bireyselin bir arada olma özelliği Ağrı türkülerini için de geçerlidir. Sayıca çok fazla olmamasına rağmen Ağrı yöresine ait türkülerin daha derin bir inceleme, derleme ve notalara aktarmadan sonra daha derin sosyolojik, psikolojik, coğrafi ve kültürel değerler içerdiği görülebilir. Çalışmamızda incelenen türkülerin çoğu evrensel insanî değerler/duygular yer alır ve bu yönüyle de Anadolu kültürünü ve kimliğini yansıttığı görülür.

KAYNAKÇA/BIBLIOGRAPHY

- BAŞGÖZ, İ. (2008). *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- DİLÇİN, C. (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ELÇİN, Ş. (Tarihsiz). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KOMİSYON, (1998). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZBEK, Mehmet (1981). *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAKAOĞLU Saim, Ali Berat Alptekin, (2006). "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Edebiyatı Tarihi IV*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YAKICI, Ali, (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- www.agri.gov.tr/ - 14k (02.10.2008)
- <http://www.agri.bel.tr/agri.asp> (02.10.2008)
- <http://www.arpacay.gov.tr/ilcemiz.aspx?id=2>, 2008 (02.10.2008)
- <http://www.turkuler.com/> (01.10.2008)
- <http://www.turkuler.com/sozler/ta.asp> (01.10.2008)